

Jezuitsko gledališče

■ **Monika Deželak Trojar**, dr. zgodovinskih znanosti, znanstvena sodelavka na ZRC SAZU, se poklicno posveča slovenskemu slovstvu, jezuitskemu gledališču ter zgodovinopisju 17. in 18. stoletja.

Članek predstavi začetke jezuitskega redovnega gledališča in opiše jezuitsko dramsko dejavnost v Ljubljani. Oriše šolske in verske predstave ter procesije in opozori na izvedbene zakonitosti predstav ter poudari njihov prispevek k slovenski gledališki zgodovini.

Začetki in razvoj jezuitskega gledališča

Pomembno področje jezuitske dejavnosti je bilo tudi gledališče. Čeprav so bili jezuiti do dramatike sprva zadržani, so se je oprijeli kmalu zatem, ko so se odločili, da v središče svojega redovnega poslanstva postavijo šolstvo. Potenciala dramske dejavnosti so izkoristili v izobraževalne, vzgojne in dušnopastirske namene: z njo so učence urili v javnem nastopanju, spodbujali njihove jezikovne ter govorniške spretnosti in jim približali verske nauke ter praznike cerkvenega leta. Gledališče je bilo odličen način zunanje prezentacije uspešnosti njihovega dela.

Na začetku obstoja jezuitskega redovnega gledališča je glavno vlogo v njihovih predstavah igrala latinščina, ki je bila glavni učni predmet njihovih gimnazij. Cilj gimnazijskega pouka je bila priprava na visoki študij, za katerega je bil nujen pogoj znanje latinščine: ne le poznavanje slovničnih struktur, ampak tudi sposobnost javnega nastopanja in pisanja. Pozneje, zlasti od začetka 18. stoletja dalje, so se v jezuitskih gledaliških predstavah začeli pojavljati tudi ljudski jeziki.

Dramska besedila so nastajala večinoma sproti, pisali so jih patri, ki so bili zadolženi za uprizoritev ob določeni priložnosti. Bistvo jezuitskih predstav je bilo v uprizoritvi, zapis besedila drame je predstavljal le pripomoček za uprizoritev, zato je večina dramskih besedil ostala v rokopisu in se pozneje izgubila. V glavnem so tiskali le periohe. To so bili gledališki listi s kratkimi povzetki posameznih dejanj drame in pogosto tudi z imeni nastopajočih.

Jezuiti so pripravljali tako šolske kot verske predstave. Če ni bilo kakšnih večjih družbenih pretresov, vojn, bolezni in naravnih ujm, se je v kolegijih zvrstilo več predstav

letno. Med šolskim letom je vsak razred, stopnji znanja primerno, pripravil svojo predstavo; vsaj enkrat letno – pogosto tudi večkrat – pa je združilo moči več razredov.

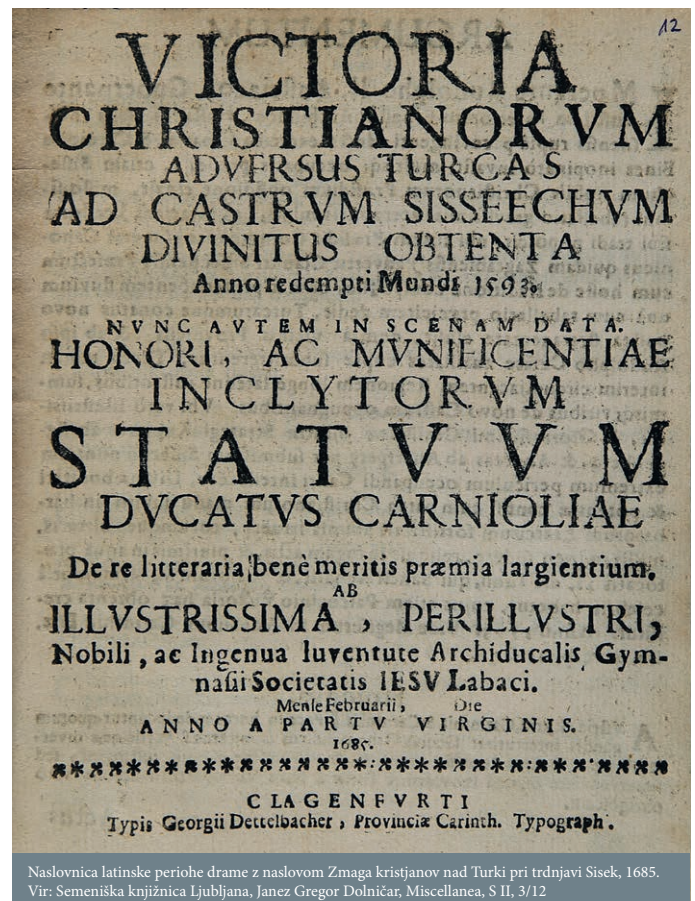
Jezuitsko gledališče v Ljubljani

Jezuitski kolegiji na širšem ozemlju slovenskih zgodovinskih dežel niso bili izjema. Gledališke predstave so izpričane za kolegije v Ljubljani, Gorici in Trstu. Prvo uprizoritev v Ljubljani so jezuiti pripravili že takoj po prihodu leta 1597 in nato gledališko dejavnost gojili vse do razpusta reda 1773, skupaj torej 176 let. Prirejali so tako šolske kot verske predstave in procesije. Obravnavali so podobno tematiko kot drugod: biblične teme, legende svetnikov – zlasti mučencev, pomembne dogodke iz jezuitske redovne zgodovine, zgodnje-krščansko zgodovino, pogansko antiko in svetno ter cerkveno zgodovino.

Šolske predstave so sprva prirejali ob začetku šolskega leta in jih povezali s podelitvijo nagrad najboljšim učencem za preteklo šolsko leto, pozneje pa so jih prenesli na zaključek šolskega leta. Večje šolske predstave so uprizarjali

tudi v pustnem času. Kot kažejo posvetila ohranjenih dramskih besedil in perioh, so se s svojimi predstavami radi poklonili pomembnim osebnostim, ki so jih obiskale, počastili dobrotnike kolegija in še dodatno povzdignili najpomembnejše dogodke v mestu (npr. imenovanje novih škofov, deželnih glavarjev ipd.).

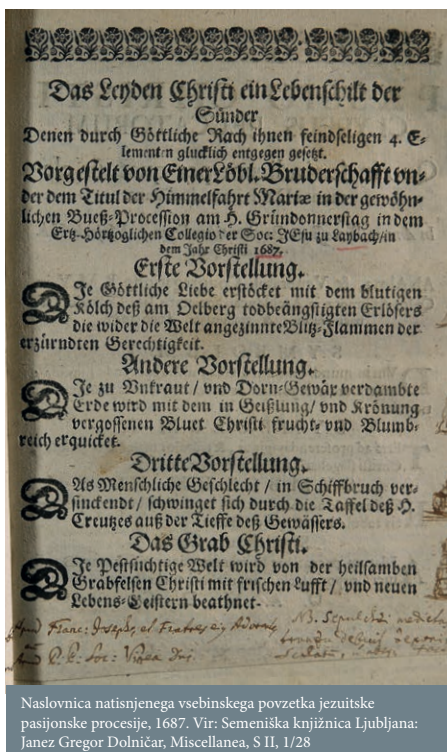
Verske predstave v Ljubljani so bile praviloma krajše in organizacijsko manj zahtevne. Njihov glavni namen je bil podkrepiti dušnopastirsko dejavnost. Pospremile so praznovanja pomembnejših cerkvenih praznikov (božič, dnevi pred pepelnico,

Naslovnica latinske periohe drame z naslovom Zmaga kristjanov nad Turki pri trdnjavi Sisek, 1685. Vir: Semeniška knjižnica Ljubljana, Janez Gregor Dolničar, Miscellanea, S II, 3/12

veliki teden (pasijonske procesije, igrani prizori ob božjem grobu), binško, te- lovo, Marijino vnebovzetje) ter godov- nih dni jezuitskih svetnikov. Med verske predstave štejemo tudi dramsko dejavnost Marijinih kongregacij. V Ljubljani je bila npr. v njihovi pristojnosti spokorniška pasijonska procesija na veliki četrtek. Stal- nica je bila tudi dramska predstava med osmino praznika Sv. rešnjega telesa, ko se je na nedeljo po tem prazniku po ljublan- skih ulicah odvila procesija in se zaključila z dramo, ki je ljudem skušala približati skrivnost Najsvetejšega.

Prizorišča ljubljanskih jezuitskih dram so bila raznovrstna. Največkrat so jih upri- zarjali v zaprtih prostorih (v posameznih razredih in večnamenski avli gimnazijske- ga poslopja). Prvi gledališki avditorij so v ljubljanskem kolegiju zgradili leta 1618. Ko je bilo leta 1658 dograjeno novo gim- nazijsko poslopje, so novi avli dodali oder s petimi spremenljivimi prizorišči in raz- ličnimi odrskimi stroji. To je bila za tisti čas za Ljubljano velika pridobitev. Igrali so tudi v cerkvi (npr. igrane prizore ob bož- jem grobu na veliki petek) in na prostem (na dvorišču kolegija, na jezuitskem po- sestvu pri današnjem tivolskem gradu, na mestnih ulicah: statični in igrani prizori, ki so popestrili procesije).

Naslovnica natisnjene vsebinskega povzetka jezuitske pasijonske procesije, 1687. Vir: Semeniška knjižnica Ljubljana: Janez Gregor Dolničar, Miscellanea, S II, 1/28

Jezuisti so težili k temu, da se je v vlogah igralcev preizkusilo karseda veliko nji- hovih učencev. Zato ne preseneča, da je bilo število vlog v njihovih dramah vedno precej veliko. V pomembnejših predstavah so igrali predvsem učenci višjih razredov. Učenci, ki so stanovali v seminarju oz. konviktu, so poskrbeli za glasbeno opremo uprizoritev. Večina predstav v Ljubljani je bilo javnih in do- bro obiskanih. Če sodimo po ohranjenih pričevanjih, se je lahko v jezuitski avli, na dvorišču ali cerkvi na predstavah zbralo tudi več sto ljudi.

Če so bile šolske predstave pri nas veči- noma latinske in kdaj pa kdaj tudi nem- ške, pa je za verske predstave in procesije upravičeno mogoče domnevati, da brez vsaj občasne vključitve slovenščine ni šlo. Slovenščina je mesto na jezuitskem odru večkrat našla v obliki pesmi, ki so se iz- vajale v igranih dialogih ali krajših pri- zorih. Najverjetneje pa se je uporabljala tudi v obhodni igri Paradiž, ki so jo po Ljubljani in njeni okolici igrali revni je- zuitski učenci.

Zaradi jezikovnih meja latinščine so v predstavah velik poudarek namenjali vi- zualnim elementom, tj. slikam in emble- mom. Emblemi so bile posebne slikovne podobe, s pomočjo katerih so prikazali določene zamisli, moralne resnice ipd. Po- dobam so dodali trakove ali table z napisi. V predstavah so pomembno vlogo odigra- le tudi personifikacije kreposti in grehov. Poseben poudarek so dajali neverbalni komunikaciji, mimiki in gestiki. Sporo- čilo predstav so ljudem skušali približati z vokalno in instrumentalno glasbo, ki je simbolizirala odrsko dogajanje in skušala vplivati na čute gledalcev. Za posamezne ljubljanske predstave so v virih izpričani tudi baletni vložki. Vrhunce dramskega dogajanja so poudarili z odrskimi učinki, npr. z ognjem kot simbolom peklenskega brezna, z vodometi, svetlobnimi učinki ipd. Vtis na občinstvo so želeli narediti tudi s slikovito scenografijo, bogato odrsko opremo in razkošnimi oblačili.

Sledi jezuitskega gledališča pri nas in njegov pomen

Po razpustu leta 1773 je jezuitski red utrpel veliko škodo, saj se je veliko redov-

nega gradiva porazgubilo ali uničilo. V Ljubljani je dodatno uničenje povzročil požar, ki je junija 1774 zajel stavbo kole- gija. Tako se je večina neposrednih virov o jezuitskem gledališču v Ljubljani izgu- bila. Po srečnem naključju lahko sledi za ljubljanskimi jezuitskimi predstavami iščemo v ohranjenih jezuitskih dnevnih in v letopisu kolegija. Še večja sreča pa je, da se nam je ohranilo lepo število perioh, natisnjenih vsebinskih povzet- kov pasijonskih procesij in malo manj kot trideset rokopisov celotnih dram. Največ zaslug za to gre zbirateljski žili- ci Wolfa Engelberta Auersperga (1610–1673) in Janeza Gregorja Dolničarja (1655–1719). Prvi je bil velik ljubitelj knjig ter umetnosti in mecen ter dobro- tnik ljubljanskega jezuitskega kolegija, drugi pa pravnik in zavzet popisovalec preteklosti Ljubljane.

Glavni prispevek jezuitskega (čeprav ve- činoma latinskega) gledališča v Ljubljani je, da je zaradi dolge prisotnosti in rednih predstav omogočilo postopno zorenje tako igralcev kot občinstva. Oblikovalo je njihov dramski okus in postavilo temelj za nadaljnji gledališki razvoj. Vpetost domačega prebivalstva v vsa področja jezuitskih predstav – tako v izvedbenem kot recepcijskem smislu – je pripomogla k bolj celostni dramski izkušnji, ki je v ljudeh vzbudila potrebo po stalni dosto- pnosti gledališča. Temu pritrjujejo šte- vilna gostovanja nemških in italijanskih gledaliških skupin v Ljubljani, zanimanje za italijansko opero ter poznejša vzpostavi- tev stanovskega in postopno rojevanje slovenskega gledališča. Najzgovornejši dokaz o dolgoročnosti vpliva jezuitske redovne dramatike je primer Antona To- maža Linharta, ki je med šolanjem pri je- zuitih v Ljubljani prišel v stik z njihovim gledališčem in pozneje postal začetnik slovenskega gledališča. ◀

Referenčna literatura

- Deželak Trojar, Monika (2020): Jezuitska dramatika in gledališče na Slovenskem. *Jezik in slovstvo*, letnik 65, št. 3–4, str. 167–182.
- Deželak Trojar, Monika (2020): Teoretska opredelitev in vloga dramatike v jezuitskem redovnem ustroju. *Primerjalna književnost*, letnik 43, št. 2, str. 141–169.
- Škerlj, Stanko (1967): O jezuitskem gledališču v Ljubljani. V Mirko Mahnič, Dušan Moravec (ur.): *Dokumenti Slovenskega gledališkega muzeja* (tretja knjiga, 10, str. 146–198). Ljubljana: Slovenski gledališki muzej.
- Škerlj, Stanko (1973): *Italijansko gledališče v Ljubljani v preteklih stoletjih*. Ljubljana: SAZU.